

З українського життя.

Вибори до третьої Думи і посли з України. Процес громадянської діфференціації на Україні. Такий самий процес в українській пресі. Українські публичні лекції проф. Грушевського і С. Петлюри. Значіння цих лекцій. Український театр і новий його репертуар в труні д. Садовського. Реферати про українських письменників на вечорах „Прозові“. Реферати на засіданнях „Українського Наукового Товариства“ у Київі. Наші desiderata до Наукового Товариства.—Про „указ св. Сіонода“ в справі української мози в церковно-приходських школах.—Репресії проти українських видавництв. Casus з Міністерством Просвіти в справі українських лекцій в Харківському університеті—Заклик українських учених на професорів Вищої школи в Софію.

Вибори до третьої Думи закінчилися і, як можна було зарані сподіватись, не дали для України сливе нічого. З одного боку виборчий закон 3 іюня, що дав рішаюче значіння на губернських виборчих зібраннях представникам великого капіталу, з другого боку слабість і мала організованість українських політичних партій були причиною того, що під українським національним прапором до Думи не пройшов ні один українець. Представниками до Думи од України—вибрано здебільшого людей з національного боку нещікавих і несвідомих. В лішому разі національна свідомість українських послів обмежується лише формальними ознаками. Національна ідея для цих людей—лише частина «государственної» ідеї прихильників тієї «государственности», яка засновується на славних трьох китах старих славянофілів і теперішніх истинно-русских». З ідеями демократизму така національна ідея не має, звичайно, нічого спільногого і

перетворюється не в животворне начало національного життя, а в формальну ідею вузького, кастрованого націоналізму, що в дальшій стадії свого розвитку приймає форму шовінізму і людожерства. Прихильниками такої ідеї нації в історії завше виступали буржуазні класи і ті елементи громадянства, матеріальне існування яких стояло в залежності від доброї волі цих класів, напр.—духовенство або ті групи громадянства, які хоч і належать по своєму класовому становищу до демоса, але через свою неосвіченість, несвідомість йдуть на помочах у ідеологів і проводирів буржуазії. До таких груп треба врахувати робітників, селян, що пристають в Австрії до антисемітів, христіанських соціалістів, в Польщі—до народової демократії, у нас в Росії—до истинно-руssких. В міру того, як свідомість цих груп починає розвиватись, поруч з розвитком класової діфференціації, вони звичайно одпадають од тих політичних організацій, до яких пристали, і йдуть в ряди партій, більш відповідних іхнім класовим інтересам і політичним ідеалам. Але на певній стадії свого розвитку, а власне тоді, коли процесс громадянської діфференціації не пройшов глибоко в життя певного національного організму, не росковов громадянства на протилежні по своєму інтересам групи, організація останніх в політичні партії відбувається мішано, часто наперекір інтересам цих груп; люди, що належать до якоїсь певної групи, опиняються в політичній організації групи, цілком протилежної по своєму класовим інтересам першій і т. д.

Оттакої власної «мішанини», що до політичної організації, треба сподіватись од українського представництва в третій Державній Думі. По відомостям спеціального кореспондента «Ради», посли, обіграні до Думи з України, готуються організувати самостійну українську парламентську фракцію. По напрямку своєму вона буде належати до правого крила Думи. З приводу цього орган інтелігенції української устами проф. М. Грушевського «забив тревогу» і почав заявляти, що, мовляв, «поступове українство не може йти на зустріч таким течіям, не може солідаризуватися з таким правим українством. Звичайно,

ноябрь-дек. 1907.

П—4

поскільки праве українство буде боронити в Думі лише формальні права українського народу, буде наповнені ідею національності формальним змістом, який, як ми засилались на досвід історії, завше в таких випадках, «совпадає» з ідеєю «государственности», а до того часто ще й пануючої в державі нації, постілько, звичайно, «поступове» українство не може визнати «такого» українства «своїм» і йти з ним поруч. Але організація українських послів в праву парламентську групу має інтерес певного симптома з іншого боку. Вона являється характерним показчиком цікавого процесса громадянської діференціації, який одбувається серед українського громадянства. Ще до останніх часів це громадянство вважалось самими українцями за громадянство *sui generis*, виключне, не подібне до інших. Виголошувалась і боронилась павіль на прилюдних зібраниях і в пресі ідея «щирого демократизму», яка начеб тає глибоко пройшла у всі пори нашого національного організму, що він уявлявся ілюзіоністам суцільною, компактною масою демоса, нацією наскрізь демократичною, виєком, що не підлягає законам історії. Правда, такий погляд був безпідставний і виявляв неосвіченість апологетів його і незнання фактів навіть з рідної історії, але все це не завважало прихильникам його в більшій або меншій мірі боронити принцип політичної організації наших національних сил в одну організацію, в одну партію, концентрувати свої сили, не розбиваючись по групам.

Цікавим і характерним доказом несуцільності і не такої вже «наскрізь щирої» демократичності української нації являється факт організації українських послів в «праву» фракцію Думи, в групу, яка не тільки нічого спільног не має з завданнями справжнього демократичного націоналізма, а навпаки вороже ставиться до нього. Не можна, звичайно, думати, що потреба в такій організації «правих» українців наступила тільки тепер. Вона відчувалась і раніше. Уже під час виборів до другої Думи деякі українські поміщики на Полтавщині, на чолі з д. Ганьком, виявляли себе зовсім як не демократи. Висловлюючись на прилюдних зібраниях за національні права українського народу,

вони разом з тим не приставали па ті політичні та соціальні реформи, які так потрібно більшості української нації і без яких ідея національної емансипації ніколи настане на місний ґрунт, ніколи не стає животворним началом національного життя. Політична ситуація тоді в державі мало сприяла організації правого українства в відповідну політичну організацію.

Тепер настутили інші часи. І інші птахи гадають співати «національні пісні». Щож сумувати з такого факту? На наш погляд, як і на погляд кожного прихильника об'єктивної соціології, організація буржуазних елементів українського громадянства є об'єктивним *conditio sine qua non* для розвитку свідомості українського народа. Для суму місця не може бути!. Даний факт повинен стати тільки імпульсом до більш інтенсивної організації демократичних сил нашої нації, відповідно до матеріальних інтересів і ідейних сімпатійожної національної групи окрім. Така організація національних сил буде тільки спричинятись громадській діфференціації народа, без якої неможливим є ні невинний розвиток його, пі побіда демократичних змагань його над тими змаганнями, які знаходять собі виразників та ідеологів в правих депутатах третьої Думи од України. Інтенсивніші тільки ішов цей процес, тоді б, певно, і та гуттаперчова межа, за яку виніс проф. Грушевський «поступове» українство, була б більш точною і одмежувала б справді консеквентно поступових українців от тих, хто стоїть на перехресних шляхах оппортунізму і може часто не відповідати ні в своїх поглядах, ні в діяльності справжнім вимогам, які ставить до національного діяча справжній демократичний націоналізм.

Процес діфференціації, початки якого ми починаємо бачити в сфері політичних та соціальних інтересів українського народа, виявляється не тільки в актах політичного характеру. Певний відгомон він знаходить і в нашій літературі, особливож в нашій пресі. Правда, відгомон цей замало виразний, замало яскравий, але він ні більший, ні менший од того, який ми бачимо і в са-

мому житті. І як не можна пройти мимо сімптомів політичної діфференціації українського громадянства в житті, то так само не можна не згадати і про аналогічний процес діфференціації і в українській пресі. Найбільш виразну фізіономію з програвового боку мас, безумовно, українське «Слово». Призначено воно для того, щоб боронити інтереси українських робітників. Можна не поділяти його поглядів, але треба признати, що своє завдання «Слово» виконує досить послідовно, поскільки, звичайно, це можливо при сучасних політичних умовинах. Являючись прихильником історичного матеріалізму, редакція, разом з тим, в інтересах розвитку продукційних сил на Вкраїні, а також в інтересах розвитку класової свідомості українського пролетаріята, гаряче обстоює національне питання, розвязуючи його в формі терріторіальної автономії України.

Меньш виразну фізіономію має єдиний щоденний орган український «Рада». Программа її одзначається еклектизмом, невиразнотю і часто плутаниною. Візьмемо такі oddіли газети, як «передвиці», або «огляд» преси. Якась невидержаність цих oddілів,—не забуваймо, що вони найкраще виявляють напрямок кожної газети,—кидається просто на очі. Під однією якоюсь статтею підпишеться й соціал-демократ, а на іншу не знайде в собі мужності дати свою згоду і к.-д. Очевидно, що редакція сама для себе не зформулювала своєї програми і не може додержати її до кінця, не збочуючи, не киваючи в інші сторони.

Теж саме доведеться сказати і про «Літературно-Науковий Вістник». «Рідний Край» ми залишаємо на боці, бо він останніми часами менше всього може бути названим політичним органом; що до виразності політичного обличча, брати його *in serio*, таким чином, піяк не можно.

Невиразність обличча більшості наших органів політичних признати поступовим явищем піяк не можно. Тенденція їх, яку, приміром, Літерат.-Наук. Вісти. ставить своїм завданням, може тільки задержувати процес громадянської діфференціації, так пекуче потрібний для розвитку українського народу і організації

його національних сил. Не дивно ж через це, що деякі українські літератори починають організовувати окремі від згаданих органів видання, з більш виразним програмовим обличчям і з більшою можливостю висловлювати свої погляди на ті чи інші справи нашого національного життя, не шукаючи компромісів, не зраджуючи своїм поглядам, не одягаючи своїх дум в гуттаперчову форму. Така група письменників організувалась, між іншим, круг видавництва «Дзвін». Яку програму матиме це видання—це знає. Разом з красним письменством тут міститься і статті наукового та публіцистичного напрямку. Але імена авторів, що мають умістити свої статті в першому випуску «Дзвони», нічого не кажуть за напрямок «Дзвона». По деяким ознакам можна сказати, що останній буде мати марксістський характер, але в якій мірі він буде додержаний, наскільки він внесе *своє щось* в українську національну думку—про це судити завчасно.

Інша група письменників українських згуртовалась біля „Віку“ і на чолі з д. Єфремовим гадає наблизити своє видання до типу журнального, випускаючи його з початку неперіодичними виданнями, а потім перетворивши його в періодичний журнал. Судячи по тим силам літературним, які братимуть участь у «Вікові», це видання матиме більш-менш ясний «народнический» напрямок, на зразок приближно того, який мав росийське «Русское Богатство». Воно, таким чином, одріжнятиметься від «Літературно-Наукового Вістника» більшою виразністю своїх програм, більшою конsekvetністю раз принятого напрямку, не таким еклектизмом, що б'є в очі з кожної стрічки единого поки що місячника українського.

Та як би там не було, хоч би новим виданням і бракувало з початку деяких бажаних прикмет, приміром розмаїтості змісту, повноти oddілів і т. д., все ж їх появу на світ не можна не вітати, поскільки вони являються спробою одмежуватись ріжним літературним групам українським одне од одного, повести іншу ідеїну боротьбу між собою і допомогати, таким чином ідейній діфференціації самого громадянства українського. Потреба

в таких виданнях стає настиглою для відповідних груп останнього, і чим скоріше вони зформулюють, при допомозі органів, свої погляди на національну справу, на всі питання, що обхоплюють так чи інакше інтереси нації, тим, звичайно, краще, тим більшу і інтенсивнішу ролю виконаютъ такі органи в справі організації наших національних сил. Особливож потреба в таких виданнях виступає виразно тепер, коли політична сітуація робить неможливим, з одного боку, активну діяльність українських політичних партій, а з другого—і самі партії українські не зформулювали ще як слід своїх програмових постулатів, а коли й зформулювали, то не зуміли, або не встигли аргументувати їх і довести науково ні їх життевого значення, ні об'єктивної правдивості.

Політична сітуація, що панує зараз в державі, поясняє пам'ят в значній мірі і той факт, що діяльність українського громадянства за останні місяці не виявляється в актах політичного характера (принаймні в пресі звісток про таку діяльність ми не зустрічали), принявши форму культурно-просвітної роботи: видання книжок, влаштовування лекцій з українознавства, рефератів, популярних відчитів, організації спектаклів, нових видавництв і т. д.

На першому плані з фактів такої культурно-просвітної роботи треба поставити влаштовування публичних лекцій у Київі. Ініціаторами в цій справі виступили, з одного боку, «Українське Наукове Товариство у Київі», з другого антрепренєр української трупип д. М. Садовський.

«Українське Наукове Товариство», маючи намір організувати цілий курс лекцій з українознавства, першим лектором виставило професора *М. Грушевського*, який відчитав три лекції на тему «Культурний і національний рух на Україні в другій половині XVI віку». Лекції мали великий успіх і притягли в автіорію Товариства Грамотності, особливо на першу лекцію, численну силу публіки. Далі од Українського Наукового Товариства

уряджено було три лекції про «Українських шестидесятників» (Костомаров, Куліш, Антонович, Рильський, Жітецький та інші діячі «Основи»). Лектором виступив Ів. Стешенко. В декабря одбудуться лекції прив.-доц. Ол. Грушевського, присвячені культурному життю України в XIX ст.

10 листопада в театрі Київського Товариства Грамотності українською труппою д. Садовського влаштовано було спектакль-лекцію, присвячену вшануванню пам'яті его брата, драматурга і артиста української сцени І. К. Карпенка-Карого. Лектором перед спектаклем виступив д. С. Петлюра, який прочитав лекцію на тему «Вияснення історичних заслуг Карпенка-Карого для розвитку українського театра». Публіки на спектакль - лекцію зібралося багато: мало не повний театр.

Урядження згаданих лекцій публичних має велике значення з національного боку. Вперше українське слово здобувало собі право горожанства перед широкою публікою; вперше українські наукові сили виступали перед останньою, здобуваючи цим певну санкцію для української мови і демонструючи можливість вільного користування нею для цілів науки. Українське слово, що до недавніх часів було «під десятю печатями», що тільки недавно здобуло собі право на власну прессу і з гріхом пополам завоювало право на університетську авдіторію, тепер пробивало собі шлях до ширшої української публіки, позбавленої можливості слухати його в університеті, сіючи серед неї зерна українського наукового знання та просвіти. І українська публіка зрозуміла все національне значення заходів українських наукових діячів здобути певні права горожанства для рідного слова і, як свідчать газетні відомості, в численній кількості явилась на перші публичні українські лекції. Цей факт мусить бути моральним задоволенням для ініціаторів справи і стати їм за імпульс до дальшої активної ініціативи в такому ж напрямку. Не можна не побажати, щоб «Українське наукове товариство» не обмежувало своєї діяльності в цій справі одним тільки Київом, а поклаво всі сили, щоб перенести її і в інші міста України, щоб у-

райська публика і цих міст мала можливість теж користуватися рідним словом, як засобом для збогачування своїх наукових знаннів в справах українознавства.

Зупинившись над українськими публичними лекціями, не можна не спинитись і спеціально над тими лекціями, які д. Садовський спробував звязати з спектаклями. Організація таких спектаклів-лекцій має велике значіння для слухачів. Лекція, присвячена тій п'єсі, на яку прийшла дивитись публика, вводила її в круг тих ідей, які розвиваються в п'єсі, знайомила їх з літературними прикметами твору автора, вясняла її значіння цієї п'єси з боку громадського. Глядач більшів був підготовлений до того, щоб дивитись на п'єсу, зрозуміти її провідну ідею, її цінність, як твору літературного. Організація подібних лекцій-спектаклів в російській драмі (Київський театр Дувана-Торцова) має надзвичайний успіх серед київської публіки, особливож серед молодої.

Корисну і громадянську заслугу виконав би д. Садовський, колиб не обмежився одним спектаклем-лекцією, а організував і на далі також лекції перед спектаклями на зразок тих, які організовано в київському драматичному театрі Дувана-Торцова. Успіх першої лекції, відчитаної д. Петлюрою, на яку зібралось багато публіки, не дивлячись на те, що в той же день, і в тіж часи і в тому ж самому помешканні відбувалась перша лекція проф. М. Грушевського, являється певною порукою, що ініціатива д. Садовського знайшла б гарячу прихильність з боку української публіки і пішлаб на зустріч пекучій потребі українського громадянства в просвітно-наукових справах. Організація лекцій в українських трупах являється тим більш бажаною, коли ми приймемо на увагу, що на українські спектаклі любить ходити не тільки частина українського громадянства, яка почуває себе свідомою з національного боку, але й та, яку не можна підвести під цю категорію. Дуже може бути, що власне ця то публіка ї пановняє українські спектаклі. Перетворити національні емоції цієї публіки в свідоме почуття своєї принадлежності до української нації, зробити це почуття активним, живим — цій

справі в значній мірі могли б допомогти лекції перед спектаклем, які, звичайно, будуть проняті певною національною ідеєю і даватимуть матеріал для збудження такого почуття для його розвитку і оформлення в свідому національну ідею.

Спинившись над організацією спектаклів-лекцій і посередно звязавши ідею цю з трупою д. Садовського, ми не можемо не згадати такого визначного факта не тільки з життя цієї труппи, але й з життя цілого українського театра, як вистава згаданою трупою «Ревізора» на українській сцені. Вистава цієї поважної п'єси на українській сцені—то перша ластівка реформи українського театрального репертуара, про яку так давно вже говорилось в українській пресі і потребу якої нам особисто доводилося не раз обґрунтовувати як на сторінках наших періодичних органів, так і в спеціальній брошуру «Уваги про завдання українського театра»¹⁾. Ми підкреслюємо, що вистава «Ревізора» була *першою* ластівкою в цій справі, бо вважаємо за помилку з боку антрепрізи вводити на перших початках реформи українського театрального репертуара такі мало цікаві з літературного боку, як «Нап просвітитель Хитрий» (Воспитатель Флаксман) або «В лишневу ніч». Така поважна справа, як реформа нашого театрального репертуара, вимагає до себе особливої обережності та роздуманності. Треба вводити в репертуар тільки ті п'єси, які мають високу літературну вартість, які відповідають інтересам громадянства в сучасний момент, будять його думку до активної роботи, революціонізують його думку або, нарешті, ті п'єси, які належать признаним авторитетам світової драми: Шекспіру, Мюссе, Мірбо, Ібсену, Гауптману, Горькому, Андреєву, Чехову і т.д. Для всякої макулатури, перекладної січки, не може бути місця на українській сцені, особливо тепер, коли вона переживає певний крізіс і вимагає ціючого бальзаму. Минули ті часи,

¹⁾ Див. «Свреї» Е. Чіркова в перекладі Л. Пахаревського з передовою С. Петлюри. Київ 1907

коли українська драма могла захоплювати українську публіку, збагачувати її певними естетичними цінностями і бути освітом національного життя. Український театр з його в значній мірі перестарілим репертуаром, для виконання своєї високої місії, мусить розширити свої межі, мусить увести до свого репертуара ті п'еси, які в артистичних малюнках подають нам «змагання наших народів мас», героїчні моменти їх життя, артистичні проби розвязання тих ріжномаїтих проблем, які являються тепер для них проблемами першорядної важості і значіння» (Дивись передмову до «Євреїв» Чіркова стр. XV). Правда, творчість українських драматургів мало реагує на потреби нових часів, мало одбиває па собі те, що хвилює наші маси, що являється для них справами «першорядної важості і значіння». Теж, що є відновідного серед нових українських драм з цього боку, не знайшло, через цензурні здебільшого умовини, шляху на українську сцену. Ну, в такому разі скажемо ми словами, які вже раз доводилось говорити з цього приводу: «нехай приходять з свою допомогою перекладчики і дадуть» те, чого не хватает нашому репертуару, в змальованню чужих письменників. «Нехай тоді перекладні твори драматичні скрашують убогий репертуар відомого театра і задовольняють потребу нашої публіки в новій драмі. То нічого, що фарби, що колоріт перекладних п'ес матиме іншій національний характер. Без порівнання більше значіння в даннім разі має те, що ці твори, малюючи драматичні моменти з життя чужих народів, будуть збуджувати думку і наших мас. «Лише тоді, коли *такі* п'еси (з широким соціальним змістом) прибуватимуть до нашого театрального репертуара, можна сподіватись, що це стане на користь нашему театру: вони допоможуть реформувати його, створити нову живу течію в театральному репертуарі, яка, злившись згодом з рідним джерелом відомої драми, зальє буйним потоком застарілий і в значній частині наскрізь цвілий сьогоднішній репертуар». (Ibid. стр. XVII).

З другого боку реформа українського репертуара театрального лежить і в інтересах самих акторів українських. Яким би талановитим не був український актор, коли він з дня на день,

з року на рік, і так протягом п'яти десятиліттів, грає завсіди в одних і тих самих п'єсах, він притуляє свій талант, въянуть крила артистичної творчості, замість того, щоб розвиватись та бути, він привчається до байдужого відношення до своїх ролей, взагалі до сцени і, таким чином, стає ходячим манекеном, а не «вмѣстилищемъ пламеннихъ емоцій», байдужим виконавцем своїх ролів, а не творцем їх. Ріжномаїтість репертуара, особливож, коли в п'юму є п'єси з складною психологічною композицією, вимагають од нього глибокої вдумливості в психологію персонажа, постійної творчої роботи над собою, піддерживання свого артистичного натхнення, без яких і артист—не артист, які грають ролю *conditio sine qua non* розвитку кожного талану. Український сьогоднішній репертуар не може з цього боку задовольнити українського актора, і через це не можна не вітати ініціативи д. Садовського, який пішов на зустріч пекучій потребі і українського театра, і безпосереднє зацікавленіх в розвитку останнього акторів, поставивши в жовтні «Ревізор». Вистава випала дуже счастливою для трупи. Актори виявили в ній певну інтеллігентність, колективну творчість, дали чудовий ансамбль і показали, що вони можуть вільно і з успіхом виступати в п'єсах не тільки обмеженого репертуара українського, а і світового.

Нам залишається тільки побажати, щоб ініціатива д. Садовського не зупинялась на «Ревізорі», а пішла далі в тому ж бажаному, при сьогодніших умовинах існування українського театра, напрямку прищеплювання до української сцени видатних п'єс світової драматургії.

Діяльність наших «Просвіт», не дивлячись на всі несприятливі умовини починає все більш і більш набувати поважності та відповідності до головних завдань культурно-просвітної національної роботи. Не кажучи вже про видання популярних книжок для народу, яке найкраще, порівнюючи, поставлено при Київській «Просвіті» — всі «Просвіти» починають звертати поважну увагу і на такі форми своєї діяльності, як урядування рефератів, популярних відчитів тощо. Найкраще з цього боку стоїть справа в Одеській Просвіті, де з перших же кроків своєї діяльності

просвітня поставили справу відчутів на досить міцний ґрунт. Реферати почали читати з цього року і на вечорах, які уряджує Київська «Просвіта». Звичайно, такі вечора присвячуються якомусь певному українському письменникові. Вечор складається із співів, декламацій, виконання музичних творів, так чи інакше звязаних з творчістю письменника; в початку ж вечора, звичайно, читається реферат, присвячений характеристиці літературної творчості письменника, разом з виясненням біографичних дат з його життя. Починаючи з нового академічного року, Київська «Просвіта» влаштувала три таких вечора, присвяченних таким українським письменникам: М. Вовчкові, Карпенку-Карому і Самійленку. Референтом на перших двох вечорах виступив д. Д. Дорошенко, на третьому Ф. Матушевський. Далі буде улаштовано вечора, присвячені письменникам: М. Коцюбинському, Кулішеві, Старицькому, Кримському, Франко і Грабовському. З рефератами про цих письменників мають виступити: д. Старицька-Черняхівська, Грінченко, Єфремов і Стешенко. Крім того Київська «Просвіта» ухвалила розпочати ряд лекцій (популярно - наукових) з історії українського письменства. Лекції щі, на думку «Просвіти», повинні складати з себе короткий огляд української літератури, починаючи з Котляревського і кінчаючи письменниками останнього часу. «Кожна лекція, окрім реферат про якогось видатного письменника, буде викладатись з таким рахунком, щоб вона мала найтіншій звязок як з дальнішими, так із з попередніми, і таким способом весь цикл викладів буде складати звязцій, більш-менш повний курс історії української літератури. Весь цей курс буде складатись приблизно з 20 лекцій». (Див. «Рада» № 242). Лекторами мають виступити: д. д. В. Науменко, Д. Дорошенко, С. Єфремов, Б. Грінченко, Ф. Матушевський і І. Стешенко.

Такого паміру Київської «Просвіти» не можна не привітати: потреба знайомити ширші маси українського громадянства з літературною діяльністю найвизначніших його письменників є

одним із чергових завданнів української інтеллігенції, і київська культурно-просвітна організація добре чинить, що йде на зустріч цій потребі.

«Українське Наукове Товариство» починає що далі все більш жваво розвивати свою діяльність. За останні три місяці воно уряджує зібрання з рефератами, які починають, що далі— більше і більше заінтересовувати ширші круги українського громадянства, що живе у Київі: на зібрання ходять залюбки не тільки члени товариства, але й ширша публіка, що цікавиться творчою науковою роботою останнього. Доси на зібраннях Товариства відчитано було такі реферати: *prof. М. Грушевським* «Хазяйство польського магната на Заднішрові перед Хмельнициною», *Iw. Стешенком* «Марко-Вовчок і його українські твори». *Oл. Грушевським* «Нові матеріали до біографії Костомарова. *B. Грінченком* «Пісня про Дорошепка та Сагайдачного».

З приводу кожного із рефератів члени наукового товариства обмінюються думками. Діскусії приймають іноді досить живий характер і до них уважно прислухається численна стороння публіка. Взагалі, можна сказати, «Українське Наукове Товариство» стас справді центром наукових інтересів українського громадянства, і треба тільки побажати, щоб той інтерес, яке викликало товариство у останнього, був піддержаній товариством і на далі. Для цього, на нашу думку, Товариству треба б було трохи розширити свої наукові інтереси шляхом влаштовування рефератів по питанням, що мають тепер подвійний інтерес для українського громадянства. Ми мameмо на увазі питання про вивчення економічних відносин на Україні. Ці відносини, як доводилось уже нам раз говорити на сторінках нашого журналу, не освітлені світом наукового дослідження і ждуть великої праці над собою. І безумовно така праця не по силам буде окремим людям науки,—її може виконати тільки колективна робота цілої наукової інституції. Не треба й доводити, що з усіх інституцій українських найбільше даних для того, щоб здійснити це ве-

лике завдання, має Українське Наукове Товариство. З початку організації товариства член його, д. Васіленко, порушив було питання про засновання навіть спеціальної секції, яка головним своїм завданням поставила вивчення правничих та економічних відносин на Україні, але пропозиція ця, хоч і принята була Товариством, та про запровадження її ще й доси не чути. На нашу думку Товариству варто було б виявити ініціативу що до реалізації пропозиції д. Васіленка, тим більше, що така секція мала б чимало активних прихильників і серед української університетської молоді, інтерес якої до соціально-економічних питаннів взагалі, а до українських зокрема, є безумовно великий, та тільки нема кому керувати ним так, щоб він вийшов на користь збогаченню українознавства в його соціально-економічній галузі.

Цілком несподівано св. Сінод видав 12 жовтня указ про заведення української мови в церковно-приходських школах подільської губернії. Повний текст цього *sui generis* історичного документу в перекладі такий:

Указ св. Сінода

на ім'я преосвященного Парфенія, єпископа подільського й брацлавського що до викладів української та молдаванської мови по церковних школах, науки української мови (граматики) по церковно-учительських школах та пристосування підручників до умов життя, побуту й історії місцевого краю

З наказу Його Царської Величності св. правительствуєшій синод слухали: поданий п. обер-прокурором св. синода, 10-го сентября 1907 року за № 5667, журнал Шкільної при св. синоді Ради, за № 446, з резолюцією Ради на поданному Вашим Преосвященством проханні духовенства з Поділля: а) щоб було заведено по церковних школах виклади українською та молдаванською мовою, на бажання місцевих громад, при обовязковому додержуванні загально-російської мови, б) щоб було заведено науку української мови (граматики) по второкласових школах та в вінницькій церковно-учительській школі й в) щоб було при-

стосовано шкільні підручники церковних шкіл до розуміння, умов життя й побуту та до історії місцевого краю. Звеліли: обміркувавши це подане Вашим Преосвященством прохання єпархіяльного з'їзду депутатів духовенства поліської єпархії: а) щоб було заведено по церковних школах виклади українською та молдаванською мовою, па бажання місцевих громад, при обовязковому додержувані загально-російської мови, б) щоб було заведено науку української мови (граматики) по второкласових школах та в вінницькій церковно-учительській школі й в) щоб було пристосовано шкільні підручники церковних шкіл до розуміння, умов життя й побуту та до історії місцевого краю, і вислухавши резолюцію па це прохання Шкільної при с. синоді Ради, св. синод постановляє: 1) дозволити учителям по церковних школах, що лежать в місцевостях з українською та молдаванською людністю, користуватись українською та молдаванською мовою, особливо з самого початку науки із дітьми, що тільки поступили в школу, але так, щоб викладовою мовою по школах усієї науки була мова загально-російська, і 2) дать можливість Вашому Преосвященству, як що ви признаете за можливе, завести по второкласових школах та в вінницькій церковно-учительській школі науки української мови (граматики) після звичайних лекцій і на місцевий кошт і 3) доручити Шкільній Раді при св. синоді, коли буде зібрано потрібні відомості й уваги Єпархіальних Шкільних Рад південно-західного краю, обміркуватъ, як би пристосувати шкільні книжки й підручники церковних шкіл до умов життя й побуту місцевої людності. Щоб же було виконано цей наказ, послати Вашому Преосвященству указ, а в Шкільну Раду при св. синоді передати виписку з цієї постанови.

Октября 12 дня 1907 року.

Св. Сінод виявив себе, можна сказати, більш поступовим, що до признання прав української мови в народних школах, ніж Міністерство Народної Просвіти. Правда, ця ж сама найвища в Росії духовна інституція ще до останніх часів вороже становилась до того, що тепер вводе, як правило. Ще до остан-

ніх часів учителів за те, що вони читали дітям в школі українські книжки, або користувались рідною мовою для того, щоб пояснити дітям незрозумілі російські слова, гнали з посади і часто залишали без куска хліба.

За українською мовою не визнавалось абсолютно п'яких прав.

Зпиняється докладно над критикою указа св. Сінода немає рації, хоч все ж не можна минути де-яких суперечностів його, які просто кидаються на очі і викликають здивування своєю нелогічністю. Дивним перш за все є вже те, що св. Сінод дозволяє «на бажання місцевих громад» заводити українську мову тільки в церковно-приходських школах на одному Поділлю. Чому цього права за українською мовою він не призначає на всі епархії, що територіально лежать в межах України? Адже умовини народної просвіти на Україні скрізь однакові, адже українські діти більше зрозуміють науку на своїй рідній мові, ніж на російській, не тільки на Поділлі, а і в кожному місті України, все їдно чи буде це Полтавщина, чи Кубань, чи Харківщина. Далі: через що кошти для заведення науки української мови по второкласних церковно-приходських школах та в Вінницькій церковно-учительській школі мусять бути місцеві? Адже подільське населення дає й без того в загально-державну казну податки та налоги і має право на те, щоб ці податки повертались назад, між іншим і в формі удержання національної школи, або принаймні в формі субсидій, необхідних на організації викладів української мови в відповідних школах? Св. Сінод, наче не знає цього і накладає на місцеві громади новий грошовий тягар. Не думаемо ми також, щоб ті інституції, до яких св. Сінод має звернутись, щоб обміркувати, «як би пристосувати шкільні підручники церковних шкіл до умов життя й побуту місцевої людності», були компетентними в тій справі, про яку од них забиратимуть відповідні уваги та выводи. В значній мірі ці інституції мало або й зовсім не обзнайомлені з місцевими національними умовинами, з інтересами української нації і з самою мовою

Поки св. Сінод дбає про те, щоб запровадити українську мову в народні школи і, таким чином, повернути їй назад ті права, якими вона колись користувалась, полтавська адміністрація тим часом змагається одібрати у неї й те, що вона здобула останніми часами. Взагалі, можна сказати, полтавська адміністрація, мабуть чи не найбільш з усіх інших місцевих урядів, виявляє своє вороже становище до всього, що українське. Через її переслідування «Рідний Край» примушений був тікати до Київа; в Полтаві конфісковувалися ті видання, в яких потім не знаходили «состава преступлення» і т. д. Не вдовольняючись такою діяльністю що до «искоренення» українства, полтавська адміністрація звернула увагу на те, що українські труппи дрюкували свої афиши українською мовою, і заборонила користуватись останньою, пояснивши, що для цих справ можна вживати тільки «государственную» російську мову. З приводу цієї заборони, антрепренєр української труппи, що перебуває зараз в Полтаві, д. Саксаганський подав заяву полтавському губернаторові, в якій доводив незаконність такої заборони і прохав дати дозвіл на вживання в афишах української мови. Наслідком цієї заяви було те, що заборону було скасовано і театральні афиши в Полтаві тепер дрюкуються мовою українською.

З інших фактів утисків над українським словом зазначимо такі. Театральна цензура не дозволила до вистави на українській сцені п'єсси В. Випиличенка — «Дізгармонія», М. Левіцького і Попова — «В клуні», С. Черкасенка — «Без просвітку» (переробка з п'єси «В старім гнізді»). В Лубнах місцева адміністрація не дозволила влаштувати вечір, присвячений вшануванню пам'яті І. Карпенка-Карого.

В Київі Судова палата затвердила постанову прокурора притягти до суду по § 129 «правил о печати» автора п'єсси «Весняні хвили» П. Пісняченко-Ярового. Потягнено також до суда редактора української щотижневої газети «Слово» С. Петлюру за його власну статтю в ч. 24 газети «Нова Дума і національне питання». Автору інкрімінірується п. 2 і п. 6 ст. 129 «правил о печати». № 24 «Слова» київським цензурним комітетом 24 листопада 1907 року.

том був сконфіскований. Редактора газети «Рада» за цей час було двічі оштрафовано на 100 кар. кожного раза: в перший раз за статтю (№ 220) «Голодна небезпека і харчові засоби у Київщині», другого разу за статтю С. Єфремова «Темпої ночі» (№ 248).

Редактора колишньої „Вільної України“ д. А. Шабленка, поліція розшукує, аби потягти його до одповідальнosti по ст. 126 і 129.

Лекції проф. Сумцова в харківському університеті з історії української літератури запечокоїли міністерство народної просвіти і воно звернулось з „запросом“ до ректора університета: чи справді ці лекції читались українською мовою і хто дозволив їх?

На це запитання, як повідомляє харківський корреспондент «Ради», ректор університета проф. Багалій відповів міністріві, що лекція проф. Сумцова була першою з цілого курса, присвяченого українській народній словесності, котрий проф. Сумцов думав увесь викладати українською мовою. Про це він повідомив рапортом, який подав під час складання огляду викладів та росклада лекцій на 1907—8 академічний рік; цей рапорт був ухвалений факультетом та, через професорську раду укупі з проспектом огляда викладів та росклада лекцій, був поданий міністріві народної освіти; в проспекті росклада лекцій так само було зазначено, що курс української народної словесності професор що-п'ятниці викладатиме на українській мові (а що-четверга—на російській). Огляд викладів і росклад лекцій було затвержено міністерством і повернуто ректорові 20 січня, а з 28 січня проф. роспочав читання того курса. А що читання курса українською мовою, каже далі ректор, роспочалося після законного дозвола, то воно провадиться і тепер. Далі ректор зауважує, що курс проф. Сумцова, як він переконався сам, прослухавши першу лекцію та переглянувши рукопис, має на меті виключно наукові завдання й побудований весь на наукових підвалинах. Що до української мови, якою викладається курс

проф. Сумцова, то ректор зауважує, що саму по собі в наши часи Й не лічуть шкодливою або небезпечною, а надто по вищих школах; в данному ж разі вона як найбільше відповідає викладам, бо ці останні на три четвертки складатимуться з українських текстів; з боку ж наукової вартості новий курс проф. Сумцова, вважаючи на науковий авторитет та визнані заслуги останнього на полі українського фольклора, буде корисним вкладом і в загальну скарбницю руської народної словесності.¹⁾

Чи задоволиться після такої відповіді міністерство просвіти — хто знає, але разом з тим його запитання дає яскравий приклад до того, що міністерство піднімає часто ілу бучу з приводу своїх же власних постапов та затверджень.

В кінці нашого огляда українського життя не можемо не занотувати такого видатного факта з життя галицьких українців, як заклик Болгарським урядом галицьких українських учених на кафедри професорів у вищі наукові школи в Софії. Такі заклики одержали: д-р. Іван Франко на професора історії славянських літератур; д-р професор Загребського університета І. Зобків на пофесора права; пр.-доц. Львівського університета Іван Добрянський теж на кафедру права і судовий адъюнкт львівського суду Вергаповській. Через ріжні причини, головно через те, що болгарський уряд, закликаючи чужоземних учених на професорів Софійської школи, хоче таким способом полагодити той конфлікт, який виник у нього з болгарськими професорами, українські учені проінозіції Болгарського уряда не приняли, але разом з тим самий факт звертання згаданого уряда до українських учених являється цевним доказом їх наукових заслуг та авторитета в наукових кругах. Цей факт набуває особливої ваги, коли ми пригадаємо, що такі вчені, як д.д. Франко та Зобків, даремне силкуються заплати українські кафедри в львівському університеті. Представники польської науки в останньому за всякі способи не

¹⁾ Див. «Рада» № 244.

пускають їх сюди і в своєму націоналістичному шовінізмі дійшли до того, що «забракували» габілітаційну працю д. Зобківа, якого швидко після цього Загребський університет покликав на посаду професора карного права.

Д-р I. Франко має всі данні для того, щоб стати професором. Як відомо, харківський університет, з огляду на його наукові заслуги, обібрав його *honoris causa* доктором літератури. Можна сподіватись, що деяка зміна в політичному житті галицьких українців, яка наступає разом з побільшеннем числа парламенських депутатів в Віденському рейстазі і з тими «уступками», які правительство має зробити русинам в університетській справі, дасть можливість д-ру Франку стати професором університета, а українській молоді львівського університета користуватись його призняним авторитетом в питаннях історії української літератури. В цім напрямку висловилася і університетська українська молодь на зібранню своєму, яке вперше одбулося в жовтні в присутності ректора львівського університета і було присвячено питанню про українські кафедри на останньому.

С. Петлюра.